

Lado Lipič

Vloga Teritorialne obrambe v procesu osamosvajanja Slovenije

Ko govorimo o svoji vojaški zgodovini in vojaški tradiciji, smo Slovenci zadržani in skromni, čeprav nas zgodovina uči, da so se prav s sijajnimi vojaškimi zmagami številnih narodov razvile najbolj demokratične države sedanjega sveta. Slovenija je s svojo Teritorialno obrambo (TO) in Narodno zaščito (kasneje poimenovano Manevrska struktura narodne zaščite – MSNZ) prav gotovo med takšnimi demokratičnimi državami.

TO je bila ustanovljena 20. novembra 1968 in jo najbolj pogosto povezujemo z intervencijo takratne Sovjetske zveze na Češkoslovaško v mesecu avgustu istega leta. Seveda pa so bili pri sprejemu tako pomembne odločitve v zapletenih mednarodnih okoliščinah prisotni tudi drugi razlogi, kot sta bili negotovost na Bližnjem vzhodu in celotna politika uporabe sile v mednarodni skupnosti. Vse te in tudi nekatere druge okoliščine so pomembno vplivale na vsebino in razvoj takratne obrambne politike in razvoj ter vloge JLA. Gotovo so bili dogodki na Češkoslovaškem politično ocenjevano v tistem obdobju tudi priložnost za krepitev notranje enotnosti in preusmeritev pozornosti iz mednacionalnih napetosti po t. i. brinskem plenumu ZKJ na krepitev obrambne sposobnosti takratne države. Prav gotovo pa se je takrat začel rušiti mit o obrambni samozadostnosti JLA in uveljavljanje koncepta splošnega ljudskega odpora (SLO) je bil odgovor z daljnosežnimi posledicami. Še posebej smo te pozitivne posledice znali izkoristiti v Sloveniji v začetku devetdesetih let minulega stoletja.

Z novo doktrino SLO je zgodovina republikam ponudila priložnost za lastno organiziranost na obrambnem področju in v Sloveniji je bila ta priložnost najbolj izkoriščena. V njej so odgovorni videli novo priložnost ponovnega zametka slovenske vojske, ki jo je Slovenija izgubila leta 1945. Tako se je, ne glede na njen celotni razvoj, vzpone in padce, prepodrejanje in številne organizacijske spremembe, TO razvila v spoštovanja vredno oboroženo silo. Med samimi pripadniki TO in med prebivalstvom je vse bolj postajala slovenska narodna vojska in le kot taka tudi del Oboroženih sil Jugoslavije. V celotnem obdobju svojega obstoja je dosegala največje uspehe in njene brigade so bile velikokrat razglašene za najboljše v takratni skupni državi Jugoslaviji.

Ob zelo splošnem pregledu nastanka in vloge TO pa je treba posebej poudariti pomen izkušenj slovenske partizanske vojske, pridobljene med krvavimi boji z enotami okupatorske vojske. Mnoge izkušnje so kasneje v procesu oblikovanja TO narekovale marsikatero odločitev, ki so bile temelj za organizacijsko-formacijske rešitve, usposabljanje in urjenje v

načinu partizanskega načina vojskovanja ter rešitve v zagotavljanju materialne oskrbe štabov in enot TO Republike Slovenije.

S tem opisom nastanka slovenske TO sem želel že v uvodu poudariti njen pomen in vlogo v procesu osamosvajanja Slovenije. Zakaj? Predvsem zato, ker brez oborožene podpore tako pomembni politični odločitvi, kot je bila osamosvojitve v okviru nekdanje skupne države, le-ta ne bi bila mogoča. In to oboroženo podporo sta zagotavljali TO in Slovenska milica.

V nadaljevanju želim prav tako podati splošen pregled vojaško-političnih razmer v skupni državi Jugoslaviji v času pred osamosvojitvijo. Pri tem se seveda nisem mogel izogniti takratnim mednarodnim razmeram, ki so bistveno vplivale na sam proces osamosvajanja. Mislim, da je končno osamosvojitve Slovenije treba obravnavati v daljšem časovnem obdobju in ne samo v času, ko se je ta zgodovinski proces uspešno zaključil. Res pa je, da so takrat potekali pomembni demokratični procesi v celotni Jugoslaviji, ki pa so bili najbolj izraziti v Republiki Sloveniji.

Takratne mednarodne razmere so bile ugodne, saj je padel berlinski zid in prišlo je do združitve Nemčije. Najavljala se je osamosvojitve treh baltskih držav, pojavila se je notranja kriza v Sovjetski zvezi. Enote Rdeče armade se niso umikale samo iz Nemške demokratične republike, ampak tudi iz drugih držav Varšavskega pakta. Nihče pa si ni upal napovedati, kako daleč bo šla Sovjetska zveza s politiko perestrojke in glasnosti. V tej luči so mnogi videli razpadanje Jugoslavije kot nevarno žarišče v Evropi in temu primerni so bili tudi prvi odzivi ZDA in nekaterih evropskih voditeljev.

Zato pri obravnavi tako pomembnih zgodovinskih dogodkov, kot sta nastanek in oblikovanje samostojne države Slovenije, ne smemo prezreti tako domačih kot mednarodnih okoliščin. In tudi v zaključku tega procesa so posebno vlogo imele meje Slovenije, zato ne preseneča, da je bil prvi cilj JLA zavarovati meje Slovenije predvsem proti zahodu.

BOJI ZA SLOVENSKE MEJE

Da bi bolje razumeli celovitosti procesa oblikovanja slovenskega nacionalnega ozemlja v samostojno državo, je nujno zapisati vsaj najpomembnejše zgodovinske dogodke, ki so vplivali na osamosvojitve in jo tudi omogočili. Teritorialno oblikovanje ozemlja Republike Slovenije je potekalo od druge polovice 19. stoletja, od t. i. pomladi narodov leta 1848, in še celo 20.stoletje. V evropsko pomembnem geopolitičnem prostoru je slovenskemu narodu postopoma uspelo izoblikovati upravno-politično teritorialno enoto, ki danes vključuje večji

del s Slovenci poseljenega prostora. Današnja meja z Avstrijo in Madžarsko je bila določena z mirovnima pogodbama po prvi svetovni vojni, meja z Italijo pa v več etapah po drugi svetovni vojni, dokončno z Osimskimi sporazumi, podpisanimi novembra 1975. Današnja meja z Republiko Hrvaško je (ob nekaterih še odprtih vprašanjih) meja med federalnima republikama. Današnje slovensko državno ozemlje je tako identično z ozemljem Republike Slovenije v okviru SFRJ. Danes je že očitno, da bo dokončna zaokrožitev slovenskega nacionalnega ozemlja določena na mednarodnem sodišču v 21. stoletju in šele takrat bomo lahko zapisali dokončne rezultate tudi ozemeljske osamosvojitve Slovenije (prav tam).

Nekateri dogodki, ki so olajšali osamosvojitve Slovenije

Ustanovitev TO Slovenije, modernizacija in ustanovitev kadetske šole za miličnike so bila konkretna dejanja slovenskih oblasti na področju nacionalne varnosti, ki so imela daljnosežne pozitivne posledice, ki so dale rezultate v osamosvojitveni vojni leta 1991. Tudi preprečitev mitinga resnice leta 1989, nato pa še javni prikaz oborožene enote TO v Kočevski Reki decembra 1990, sta bila odločna pokazatelja, da bo Slovenija svojo namero, da postane samostojna država, branila z orožjem.

Mednarodne okoliščine

Najpomembnejše dogodke, ki so vplivali na razmere v Jugoslaviji in tudi v Sloveniji, sem omenil v uvodu tega besedila. V mednarodnem prostoru je bil to razpad Varšavskega pakta, umik njegovih enot iz Vzhodne Nemčije in kasneje tudi iz drugih držav članic, konec hladne vojne in intenziviranje procesa demokratizacije, ki je zajel nekdanje države celotnega vzhodnega bloka in tudi Jugoslavijo. Omenjeni proces se je v Jugoslaviji najprej in tudi najvidneje začel v Sloveniji, enako kot vsi ostali pozitivni procesi na različnih področjih, ne samo na političnem. S pomočjo različnih virov in pričevanj pa lahko že danes z gotovostjo trdimo, da so bile mednarodne okoliščine za slovensko osamosvojitve neugodne, čeprav je vtis zaradi opisanih dogodkov v Evropi lahko drugačen. Neugodne so bile predvsem zato, ker se je na dogodke v Jugoslaviji gledalo tudi kot na možno žarišče oboroženih konfliktov, kar je bilo takrat še nepredstavljivo. Vendar pa se je prvič po drugi svetovni vojni v srcu moderne Evrope zgodilo prav to.

Milan Kučan, takratni predsednik Predsedstva Republike Slovenije, je na posvetu, ki ga je junija 2013 organizirala Zveza veteranov vojne za Slovenijo, o vlogi TO pri vzpostavljanju in zavarovanju osamosvojitve dejal:

»Odnos mednarodne skupnosti je bil ambivalenten, odvisen od poznavanja razmer in od interesov posameznih držav glede ohranitve ali razpada Jugoslavije. Glede na poznavanje razmer in odnosov v Jugoslaviji so bili po naših ocenah možni zavezniki zlasti Nemci in Avstrijci, ki so bili gospodarsko in politično močno prisotni v Jugoslaviji že prej. Začuda zavezniki v prvem obdobju niso bili Italijani. Države, tiste bolj odmaknjene od Jugoslavije, Francija, ZDA in severnjaki nasploh pa razpadanja nikakor niso mogli razumeti in niti podpreti.«

Za razmere tistega časa je bilo to razumljivo, saj je bil enostranski akt razdružitve slab zgled za Sovjetsko zvezo in Češkoslovaško. Prav na to dejstvo je opozoril italijanski zunanji minister De Michelis med obiskom Slovenije 1. decembra 1990. Zelo velike količine nakopičenega orožja in nezadovoljna vojska, ki se je morala umakniti iz življenja v dokaj dobrih pogojih domov v Sovjetsko zvezo, so predstavljale realno nevarnost, ki so jo voditelji navedenih držav morali imeti v mislih. Iz raznih držav EU so prihajala opozorila, da Slovenije, če se bo enostransko odločila za osamosvojitve, ne bo nihče priznal. Vendar so se stališča postopoma spreminjala in pri tem so bili tako izid plebiscita kot razglasitev samostojnosti in agresija JLA velikega pomena. V osnovi pa je Zahod vendarle podprl enotno Jugoslavijo, čeprav le demokratično, v kakršno naj bi se preobrazila z odgovornim ravnanjem Slovenije.

Razmere na področju nacionalne varnosti

Stopnjevanje konfliktov na političnem področju je seveda vplivalo tudi na nacionalno varnost. Po mitingih v podporo srbski politiki, predvsem v Srbiji, so po napovedi gospodarske blokade Sloveniji zaradi njene podpore kosovskim Albancem v Cankarjevem domu januarja 1989 konflikti dosegli prvi vrhunec. Ob koncu leta so se še zaostri in pripadniki takratne Slovenske milice so 1. decembra 1989 v akciji, ki so jo poimenovali Sever, preprečili prihod srbskih mitingašev na miting resnice v Ljubljano. Sprejeti zakoni so omogočali Sloveniji nekatere pristojnosti na področju nacionalne obrambe, posebej še pri določanju služenja vojaškega roka in poveljevanju v TO.

Poskus odvzema orožja TO

Priprave na odvzem orožja so se začele v Republiškem štabu za TO Slovenije že januarja 1990 z zbiranjem informacij o količinah in vrstah orožja. Ukaz o takojšnji premestitvi orožja, streliva in minsko eksplozivnih sredstev je bil izdan 15. maja 1990, kar je povzročilo burno

reakcijo med pripadniki TO kakor tudi v slovenski politiki in javnosti nasploh. Posledica je bila zaustavitev oddajanja orožja, kar pomeni, da slovenska TO ni bila razorožena in je bil ta poskus neuspešen. Zgodovinsko netočno in zavajajoče je pisanje o razorožitvi TO, kajti do razorožitve ni prišlo, je pa ta poskus sprožil pomembne organizacijske in politične procese. Po moji oceni je bila najpomembnejša ugotovitev in dokaz, da se JLA pripravlja na oboroženi poseg v slovensko samostojnost, kar nam je narekovalo tudi sprejem ustreznih ukrepov.

Organiziranje Narodne zaščite, nato Manevrska struktura narodne zaščite (MSNZ) Organiziranje vojaške strukture, kasneje poimenovane MSNZ, je bila neposredna posledica poskusa odvzema orožja TO. Organiziranje takšne strukture je omogočal takratni Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti (Zakon o SLO in DS). Gotovo pa so izkušnje iz NOB, ko je s sklepom vodstva OF bila oktobra 1941 ustanovljena Narodna zaščita, bistveno pripomogla k iskanju ustreznih rešitev, ki so bili nato zapisani v zakon. Navedena struktura je v obdobju od poletja do imenovanja novega RŠTO 4. oktobra 1990 zagotavljala obrambno sposobnost Slovenije.

Imenovanje novega načelnika RŠTO

Skupščina RS je 28. septembra 1990 s sprejetjem ustavnih amandmajev in ustavnega zakona Predsedstvu RS dala pristojnost za poveljevanje TO v miru in izrednih razmerah. Imenovan je bil novi vršilec dolžnosti načelnika RŠTO in zastopnik poveljnika TO RS. 3. oktobra 1990 je bila ukinjena MSNZ, enote in sredstva pa so bila podrejena TO. Naslednji dan, 4. oktobra 1990, so dolžnosti prevzeli novi poveljniki pokrajinskih štabov TO.

Oblikovanje učnih centrov TO Ig in Pekre ter t. i. pekrski dogodki

V obdobju od imenovanja novega RŠTO do ustanovitve učnih centrov na Igu in v Pekrah so bile izvedene številne aktivnosti za pripravo normativnih aktov, usposabljanje poveljstev in enot ter opremljanje TO. V obeh učnih centrih so potekale številne aktivnosti, da se je usposabljanje 15. maja 1991 lahko začelo, do dogodka, ki je pokazal, da bo prišlo do uporabe vojaške sile, s katero je takratno jugoslovansko vodstvo nameravalo onemogočiti osamosvojitve Slovenije, je prišlo 23. maja 1991 v dopoldanskih urah v Pekrah pri Mariboru. JLA je zahtevala izročitev nabornikov in demonstrirala svojo silo, vendar pa vodstvo učnega centra, ki ga je podpiralo slovensko in mariborsko politično vodstvo in sile TO Vzhodnoštajerske pokrajine (VŠP), predvsem pa Pekrčani in Mariborčani z množičnimi

protesti, ni popustilo. Začela so se pogajanja, ki so se končala z ugrabitvijo poveljnika TO Vzhodnoštajerske pokrajine in njegovega spremljevalca, a sta bila naslednji dan izpuščena. Enote JLA so se umaknile v vojašnice, pod kolesi oklepnika pa je padla prva smrtna žrtev.

Razglasitev samostojnosti in začetek vojaških spopadov

Slovenska skupščina je 25. junija 1991 sprejela ustavni zakon o grbu in zastavi ter Temeljno listino o samostojnosti in neodvisnosti RS. 26. junija 1991 je bila na slovesnosti pred slovenskim parlamentom razglašena samostojna in neodvisna Slovenija. Istega dne se je začela agresija na Slovenijo.

Navedene dogodke označujem kot prelomne, ker so pokazali dvoje, in sicer, da se Slovenija in njeno politično in vojaško vodstvo načrtno in učinkovito pripravljata na uresničitev na plebiscitu izglasovane odločitve o samostojnosti in neodvisnosti in da z gotovostjo lahko pričakujemo, posebej po pekrskih dogodkih, da bo prišlo do uporabe vojaške sile, kar se je 26. junija 1991 tudi zgodilo.

Namesto zaključka

V svojem opisu sem se namerno izognil opisovanju političnih dogodkov v procesu osamosvajanja predvsem iz razloga, ker je o teh dogodkih veliko napisanega. O dogodkih na vojaško-obrambnem področju je zapisov bistveno manj, čeprav jih po pomembnosti postavljam ob bok političnim dogodkom. Druga značilnost, na katero moram opozoriti, je bolj obsežen opis nastanka, razvoja in delovanja TO, bistveno manj pa sem omenjal vlogo takratne Slovenske milice, katere pripadniki so svoje naloge odlično opravili.

Opisani čas in dogodki, v katerih sem imel priložnost in privilegij sodelovati, je bil nekaj izjemnega. Ne zaradi tolikokrat poudarjene enotnosti, pač pa zaradi tovarištva, visoke stopnje samozavesti, izražene samoiniciative ter medsebojnega sodelovanja in spoštovanja. Vse našete vrednote so postopoma izginjale in danes so le bled spomin na tisti čas, kajti obkrožajo nas sovražnost, medsebojno nespoštovanje in posledično nezaupanje ter popolnoma druge vrednote.

Našim voditeljem je neukrepanje za odpravo družbenih anomalij postala vrednota, ki so jo nadgradili z vrednoto pometanja težav pod preprogo in čakanja, da se težave rešijo same od sebe. Sovražni govor je postal del našega vsakdana, risanje kljukastih križev ter metanje molotovk, zažiganje knjig, metanje svinjske glave na gradbišče džamije, potvarjanje zgodovine, načrtovanje strankarske vojske, katere že danes oblačijo v vojaške uniforme in jih

urijo in na takšne pojave nihče od odgovornih ne reagira. Nasprotno, predsednik republike s svojo prisotnostjo legitimira takšno početje, še več, v pogovoru z uglednim pripadnikom slovenske milice, ki je vodil varnostno operacijo odhoda zadnjega vojaka JLA iz Slovenije, pove, da mu državni praznik dan suverenosti ne pomeni prav nič (dr. Žnidarič, Ali je to moj predsednik Republike Slovenije, pismo predsedniku), kot je zapisal dr. Andraž Teršek v svojem knjižnem prvencu Brutalci:

»Tokrat, ko postane vse skupaj tako neokusno, nedostojno, žaljivo, ne nazadnje pa tudi politično primitivno in prebadajoče neintelektualno, si morda več ljudi večkrat postavi vprašanje, ali se še izplača.«

Zaradi vsega navedenega in še več tistega, kar ni navedeno, z veseljem prebiram in tudi kaj napišem o naši preteklosti in posebej o času nastajanja slovenske države, v kateri sem tudi sam sodeloval.

Upokojeni generalmajor Ladislav Lipič